

## УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ: НАДБАННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

*Україна-Китай, 2002, №1(5), С. 33-37.*

Китайська Народна Республіка визнала незалежність України 27 грудня 1991 р., а дипломатичні відносини між країнами встановлено у січні 1992 році. У березні 1992 р. почало діяльність посольство КНР в Україні. В 1993 році було засновано українське посольство у Пекіні. Обидві країни демонстрували високий рівень двосторонніх контактів та прагнення до поглиблення співробітництва в усіх галузях. З перших кроків це співробітництво характеризувалось активним політичним діалогом на найвищому рівні. З боку президента України Л. Кучми розвиткові українсько-китайських відносин приділялась постійна увага.

### **Хроніка подій**

В жовтні 1992р. відбувся державний візит першого Президента України Л. Кравчука до КНР, що започаткував низку візитів найвищих керівників обох країн і заклали підвалини двосторонньої договірно-правової бази. У вересні 1994р. відбувся офіційний візит в Україну Голови КНР Цзян Цземіня. В грудні 1995р. - державний візит в КНР Президента України Л. Кучми. Таким чином було остаточно закріплено високий рівень безпосередніх стосунків між керівниками обох держав. Відбувалися активні контакти між всіма гілками влади України та Китаю. В квітні 1993р. відбувся візит до КНР Голови Верховної Ради України І. Плюща, у квітні 1994р. - віце-прем'єр-міністра В. Шмарова. У червні 1995р. Україну відвідав тодішній прем'єр Держради КНР Лі Пен, у березні 1996р. - Голова Постійного комітету Всекитайських Зборів Народних Представників Цяо Ши. В грудні 1997 р. відбувся візит до Китаю прем'єр-міністра України В. Пустовойтенка. Започаткована традиція підтримувалася і надалі. Про це свідчить візит Заступника Прем'єра Держради КНР У Ї в Україну в березні 1999р., Заступника Голови Народної політичної консультативної ради Китаю Чень Цзюньшена в Україну в липні 1999р., заступника Голови Верховної Ради України С. Гавриша до КНР у квітні 2000 р., Голови КНР Цзян Цземіня у липні 2001 р.

Знаковим можна вважати і останній з серії візитів високого рівня візит Голови Постійного Комітету Всекитайських Зборів Народних Представників Лі Пена, що відбувся в червні поточного (2000) року. Це найвища посадова особа Китаю, яка відвідує Україну за останні п'ять років. Він не новачок на СНДівській сцені, закінчив Московський енергетичний інститут, неодноразово відвідував Україну, чудово спілкується російською мовою, добре обізнаний з нашими реаліями. Показово, що цього разу Лі Пена супроводжувала вражаюче чисельна команда в 120 (!) осіб. Звертали на себе увагу ще дві важливі обставини: китайці підкреслювали, що рішення про відвідування України - політичне. Високоповажна китайська делегація прибула після здійснення візитів до низки східноєвропейських країн (і це теж знаковий жест, який мав на меті продемонструвати, що китайці в курсі справ і розуміють тенденції нашої зовнішньої політики). Переговори на найвищому рівні, а Лі Пена приймали президент Л. Кучма, голова Верховної Ради Л. Плющ, прем'єр-міністр В. Ющенко, підтвердили, що між двома країнами не існує політичних суперечностей, а їхні підходи до основних міжнародних проблем близькі або співпадають.

Між Україною і КНР укладено більш ніж 50 міждержавних, міжурядових та міжвідомчих документів, які створюють необхідну правову базу для взаємовигідного співробітництва.

### **Коріння дружби**

Відносини між Україною і Китаєм мають свою історію. Невипадково, що особливого розвитку зв'язки між КНР та Україною набули після утворення КНР Вони пройшли кілька етапів і постійно вдосконалювалися. 1949-1965 рр. наші країни обмінювалися делегаціями, до яких входили відомі діячі культури та науки, письменники, артисти. Влаштувалися різноманітні виставки, що знайомили з життям кожного народу, видавалися кращі твори письменників, вчених, діячів мистецтв, відзначалися ювілеї видатних історичних і культурних подій і діячів тощо. Вийшли китайською мовою твори Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, О. Гончара, М. Стельмаха, Б. Олійника. Безпосередні зв'язки встановили між собою університети, академії наук Китаю і України, багато вчених, діячів освіти двох країн. Широко практикувалося запрошення науковців і освітян на конференції, для читання лекцій, проведення спільних наукових досліджень. Відбувався обмін студентами, аспірантами, стажерами. Співробітництво в галузі науки, техніки, освіти здійснювалося переважно шляхом обміну інформацією, технічною документацією, досвідом, спеціалістами. Україна допомагала Китаю в будівництві її економіки. Багато українських підприємств виконували замовлення для китайських за волевільної важкої промисловості, для новобудов. 1960 р., наприклад, харківські заводи "Електроважмаш" та "ХЕМЗ" виготовили машини для блюмінгу, завдяки чому виробництво сталевих прокатів в Китаї подвоїлося. Багато інших підприємств України виготовляли обладнання для китайської хімічної, машинобудівної та інших галузей. Водночас в Україні вивчався і використовувався науково-технічний досвід Китаю. Зокрема, на вугледобувних підприємствах України застосовувалися виготовлені за китайськими зразками і відповідною технічною документацією ковшові екскаватори й інша техніка. В порядку технічної допомоги Україна одержала з Китаю креслення для виготовлення роторної печі на Маріупольському металургійному заводі "Азовсталь", інше металургійне обладнання. Китай надав Україні документацію на виготовлення вищих сортів шовку і надіслав опис технології виготовлення кольорових шовків. Відбувався обмін студентами, аспірантами. З 1951 р. Китай посилав на Україну чималу кількість студентів. Тільки за період з 1951 по 1954 рр. у вузах України було підготовлено 880 спеціалістів з Китаю. Китайські студенти після повернення на батьківщину продовжували підтримувати тісні зв'язки зі своїми колишніми педагогами, друзями. Багато хто з них пізніше зайняв керівні посади в різних галузях китайського суспільства. Вони не забули часи своєї молодості, і з вдячністю ставляться до нашої країни. Але не слід забувати, що всі ці люди вже поважного віку. Пройде ще три-п'ять років і всі вони стануть пенсіонерами. Молодь же, яка швидко змінює їх, ставиться до нас без будь-яких сентиментів, значна її частина вчилася на Заході і має відповідні ціннісні уявлення. Це вже буде інше, чисто прагматичне ставлення. Прикро буде, якщо ми не скористаємося тими можливостями, що поки в нас є. Поки ще не пізно.

### **Модель сучасного Китаю**

Китай швидко перетворюється на світову потугу, а успіх китайських реформ привертає все більшу увагу світової спільноти. За десять років ВВП Китаю зростав на 9,6% на рік, зростання промислового виробництва - у середньому на 11,2% на рік, зайнятість населення теж зростала на 3% на рік. А безробіття для Китаю - це зараз проблема номер один. Важливим є й те, що приріст виробництва товарів народного споживання та продуктів харчування випереджав зростання економіки в цілому.

За якихось два десятка років політики реформ і відкритості вдалося вирішити такі споконвічні проблеми Китаю, як забезпечення населення продовольством і одежею. Ці вражаючі результати змушують замислитись, які чинники сприяли виникненню подібного феномену.

Щоб правильно відповісти на це запитання, треба звернутись до джерел китайського світогляду, особливостей його філософії та історії. Сама назва Китаю

"Чжунго" означає "Серединна держава", тобто така, що є в центрі світу. Навколо неї живуть варвари, яких треба залучати до цивілізованого життя. Так вважали стародавні китайці, і мали рацію, бо стояли на значно вищому щаблі розвитку, ніж їхні сусіди. І хоча китайців на протязі їх п'ятитисячорічної історії неодноразово завойовували іноземні агресори, всі вони рано чи пізно... ставали китайцями. Справа в тому, що за довгі роки існування Китаю був створений механізм духовної адаптації і сприйняття інших культур. На протязі тисячоліть китайці неодноразово "перетравлювали" чужорідні культури, перетворювали їх згідно до своїх уподобань, і в результаті вони ставали надбанням китайців. До речі, теж саме відбулося і з марксизмом. Ідея Мао Цзедуна щодо "китаїзації марксизму" з часом поступово трансформувалася в формулу "соціалізму з китайською специфікою". За часів Ден Сяопіна марксизму процесі "китаїзації" був збагачений соціально-етичними ідеями Конфуція. Це абсолютно традиційно для Китаю. До речі, на енергійні зусилля китайського лідера повернути Китай до традиційного конфуціанського середовища адекватно зреагувала могутня китайська діаспора, яка миттєво зрозуміла, що йдеться про повернення Китаю до нормального життя.

Все вищезгадане обумовлює високий рівень національної свідомості китайців, яка вигартувалась у тривалій боротьбі за власне життя і незалежність батьківщини.

Коротко кажучи, головні чинники життєздатності китайської цивілізації, що в поєднанні з мудрим і сміливим керівництвом Ден Сяопіна обумовили успіх реформ, є такі:

1. Нерозривний зв'язок між національною самосвідомістю і традиційними (переважно конфуціанськими) цінностями китайців, що передавалися із покоління в покоління. Саме цей фактор надійно забезпечує високий рівень національної самоідентифікації.

2. Високогомогенний етнічний склад населення Китаю, 92% котрого є ханьці, а решта 8% історично або культурно дуже близькі до них. Тут же треба зазначити, що китайці, в якому б куточку землі вони не мешкали, зберігають свою національну ідентичність, зберігають свою мову, видають свої газети, об'єднуються в співтовариства, тобто залишаються китайцями.

3. Відданість китайців ідеї великого Китаю, збереження національної гідності за будь-яких обставин. Немає гіршого для китайця, ніж "загубити лице".

4. Всі китайці, де б вони не жили (у Китаї чи поза його межами) і яких би політичних поглядів не дотримувались, збігаються в одному - головне це батьківщина; слід щось зробити заради її процвітання. Так, китайська діаспора, більша частина якої стояла і залишається на антикомуністичних позиціях, вклала мільярди американських доларів інвестицій в економіку КНР, незважаючи на наявність комуністичного режиму, коли пересвідчилась в конструктивному характеру реформ Ден Сяопіна. Непогано висловився з цього приводу почесний президент компанії "Пепсіко" Дон Кендел, відповідаючи на запитання, чому його компанії США вкладають мільярди доларів в Китай, де порушуються права людини: "Права людини і свобода слова - важливі категорії, але вони не пов'язані безпосередньо з інвестиційним кліматом, який залежить від двох речей: політичної та економічної стабільності в країні. Китай виявився спроможним створити дуже сприятливі умови для іноземних інвесторів".

Проте не можна не помічати, що успішні реформи створили і нові проблеми. Швидке економічне зростання сприяє прискореному створенню середнього класу, окремим представникам якого починають цікавитись такими проблемами, як "права людини", "свобода преси" і т. п. Запозичення передового західного досвіду, залучення іноземних інвестицій, процеси глобалізації світової економіки, панування Заходу в інформаційному просторі призвели до виникнення певних протиріч в китайському

суспільстві. Особливо це стосується молоді. Вона не хоче миритися з корупцією, непотизмом (кумівством), великим розривом між багатими (а в Китаї таких вже чимало) і бідними, яких теж ще більш ніж вистачає, особливо у внутрішніх районах КНР. Крім того, наявний конфлікт між традиційними китайськими цінностями (корпоративізм, ієрархічність, дисципліна) і цінностями західного суспільства (індивідуалізм, раціоналізм, свобода). Загалом, можна стверджувати, що китайський національний характер проходить чергове випробування. Правда, тепер не злиднями, як раніше, а достатком.

Але попри все, китайський експеримент відбувся. Його унікальність полягає в тому, що Китай довів світові можливість ефективного перетворення величезної відсталості країни з масою голодних людей у сучасну за історично короткий проміжок часу. Це забезпечило підтримку населення. Успіх китайського експерименту також доводить, що в сучасному світі не можна спиратися виключно на західний досвід, необхідно наполегливо шукати свій шлях, який би відповідав національним традиціям і менталітету.

### **Можливості для співробітництва**

У січні 1995 року було завершено розробку "Державної програми розвитку відносин України з КНР". В цьому документі викладено принципові засади та пріоритети Української держави на китайському напрямі. У серпні 1996 р. українською частиною Міжурядової урядової українсько-китайської комісії з питань торгово-економічного співробітництва ухвалено "Концепцію розвитку економічних відносин України з КНР".

Але на жаль, реалізація означених широких намірів і планів ще далека як від потреб, так і можливостей обох країн. Український експорт до КНР має яскраво виражений сировинний характер. Постійно зменшується частка продукції машинобудування. Слід зазначити, що останнім часом китайці значно скоротили закупки таких товарів, як сталевий прокат і хімічні добрива, які становлять 90% українського експорту до КНР. Ця тенденція, очевидно, буде розвиватись й надалі. Китайці традиційно намагаються спиратися на власні сили, і все, що можуть, намагаються скопіювати і виробляти самі. Таким чином, подальше нарощування експорту української продукції до КНР можна здійснювати лише збільшуючи частку продукції машинобудування та надання послуг, перш за все транспортних. Недостатньо поки що використовуються можливості двостороннього співробітництва в авіаційній, суднобудівній, космічній галузях. Не вдалося поки що скористатися інвестиційними можливостями Гонконгу. Досі не встановлені прямі зв'язки між банками двох країн. Значною проблемою залишається страхування ризиків і юридичне супроводження комерційної діяльності.

Є і обнадійливі тенденції: китайці разом з херсонськими колегами збираються створити спільне підприємство в Китаї по виробленню кукурудзяно-збиральних комбайнів, є плани постачання харківських тракторів до КНР і збірки там трансформаторного обладнання.

Серед китайських бізнесменів поширена думка про ненадійність українських партнерів, а у зовнішньоекономічних документах Китаю прямо вказується на те, що Україна виносить до групи країн з високим економічним ризиком. Є претензії до китайців і з української сторони. Реальність же така, що сьогодні в Україні працює дуже багато китайських дрібних підприємців, в той час, як великі компанії представлені недостатньо. 29 спільних підприємств в Україні займаються переважно торгівлею. Аналогічних українсько-китайських СП в Китаї практично не існує. Приємний виняток - "Запорожтрансформатор", якому вдалося зачепитися на китайському ринку і для якого Китай тепер найбільший замовник. Український великий бізнес теж з відомих причин був до цього часу зосереджений на інших напрямках.

В зв'язку з цим однією з головних задач українсько-китайського співробітництва слід вважати залучення до цього процесу серйозного бізнесу обох країн.

Велику увагу приділяють китайці досягненням українських вчених, в тому числі так званого подвійного використання. І це нам теж може бути корисно. Доброго слова заслуговує розвиток військово-технічного співробітництва, завдяки якому тисячі українських виробників не загубили робочі місця. За останні два роки значно збільшився його обсяг. І цю тенденцію необхідно всіляко підтримувати.

### **Китайський досвід і Україна**

На початку своїх реформ усі соціалістичні країни мали альтернативу: що спершу, ринок, а потім демократія, або: спочатку - демократія, а потім ринок. Країни Східної Європи тією чи іншою мірою намагалися поєднати шлях до ринку з демократичними перетвореннями. Як наслідок, вони мають певні досягнення в успішній реструктуризації своїх економік та, водночас, безліч проблем, пов'язаних з захопленням власних ринків більш міцними західними корпораціями, значними зовнішніми боргами, соціальним розшаруванням. Проте їхні проблеми не йдуть ні в яке порівняння з проблемами, що виникли на пострадянському просторі. Після розпаду СРСР, де політичні перетворення значно випередили реформування економіки, розвиток подій практично в усіх пострадянських країнах призвів до тривалої економічної кризи.

Керівництво КНР обрало свій шлях. Китайці часто повторюють, що вони зробили необхідні висновки з "радянського досвіду". Успішне втілення економічних реформ в Китаї, безумовно, має певне значення для проведення реформ в посткомуністичних країнах, зокрема і для України. Хоча б тому, що Україна не має в своєму розпорядженні якихось 200-250 років, щоб подолати той шлях, яким пройшли розвинуті країни Заходу.

Досвід КНР - це єдиний приклад переходу соціалістичної економіки на рейки ринкового розвитку без падіння життєвого рівня населення та серйозних соціальних катаклізмів в масштабах держави. Питання, яке всіх цікавить: "Як це їм вдалося?"

Останнім часом кризовий стан нашої економіки сприяв поживленню дискусії щодо можливості здійснення "китайського шляху" в Україні. На цю тему висловлюються парламентарії, політологи, науковці. Модним стало в певних колах говорити про актуальність китайських реформ для України. Цей досвід дійсно потребує серйозного вивчення. Але при цьому справа виглядає так, нібито в Китаї держава втручається в геть усі процеси, що відбуваються в суспільстві. Правда ж в тому, що в сучасному Китаї відбуваються процеси абсолютно протилежного характеру. Йдеться перед усім про відпрацювання синтезу нових форм державного регулювання з механізмами вільної ринкової конкуренції, які в свою чергу сприяють створенню якісно нового технологічного суспільства та наукомісткій ринковій економіці. Все це немає нічого спільного з директивним втручанням в економіку сталінського типу (що часто-густо ототожнюється у нас з "китайським шляхом"; це не китайський, а північно-корейський шлях) і від чого китайці, до речі, рішуче відмовились ще наприкінці 70-х років. Це так само далеко від китайської сучасної моделі, як і модель, що наші економісти вважають "монетарною" - від моделі сучасної західної економіки. Саме завдяки цьому китайці багато в чому досягли таких успіхів. Взагалі це велика і цікава тема, якою треба займатися.

### **Китайський напрямок зовнішньої політики України**

З моменту проголошення незалежності України, коли почався пошук свого місця в світі і формування зовнішньополітичних пріоритетів, українська дипломатія діяла в жорсткому силовому полі між Росією та країнами Заходу, при цьому постійно відчувався то тиск з боку Росії, то невдоволення Заходу. Така ситуація серйозно заважала розвитку дійсно багатовекторної зовнішньої політики України. Весь цей час Китай, і це

треба відверто визнати, значною мірою залишався на периферії зовнішньої політики України. Такий курс помітно зужував можливості маневру України на міжнародній арені, змушуючи її багато в чому залишатися приреченою між протилежними Сходом і Заходом.

Закінчення періоду ейфорії перших років незалежності, необхідність проведення реальних економічних реформ в Україні обумовили останнім часом посилення уваги до Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР). Події, що нещодавно відбулися в світі (поширення НАТО на Схід, війни в Югославії, конфліктна ситуація в Косово, зміна влади в Росії, погіршення російсько-американських відносин) дозволяють розглядати Китай як важливий і все ще невикористаний ресурс власного зовнішньополітичного маневрування. Існує точка зору, яка полягає в тому, що в китайському досвіді "незалежної багатовекторної зовнішньої політики" є чимало корисного і для нас. Незважаючи на традиційно дружні зв'язки між нашими народами, китайський напрямок української зовнішньої політики залишається найменш виразним. Можливо, це значною мірою відбувається через те, що на цій важливій ділянці працюють здебільшого люди, які дуже мало обізнані з китайською проблематикою. Скажу більше, давно вже не можна собі уявити, щоб посол США або Франції, або хоча б і Росії, в Китаї не був би професійним китаєзнавцем, добре обізнаним з культурою і мовою країни перебування. Будемо сподіватися, що це хвороби росту української дипломатії того часу, коли її значення було чисто декоративним.

Проглядається тенденція до формалізації політичних зв'язків, до так званого "політичного туризму" та "заморожування" українсько-китайських економічних зв'язків. При цьому вражає різниця (у кілька разів) між цифрами, які надає наша статистична служба і даними китайської сторони. І хоча ситуація в цій галузі дещо інтерналізована з вивченням китайської мови. За неповні 50 років тут накопичено величезний досвід викладання східних мов і склалася певна традиція.

Державні вузи спершу поставилися до цієї галузі дуже стримано. Справа була абсолютно новою, і було багато таких, хто сумнівався, а чи потрібно це взагалі. Комерційні ж вузи, зловивши момент, з великим ентузіазмом почали освоєння вільної ніші на ринку знань. Це супроводжувалося широкою рекламою майбутнього працевлаштування випускників, перш за все на дипломатичній роботі за кордоном. Замість того, щоб орієнтувати студентів на важку і тривалу працю, пов'язану з вивченням вкрай непростих для сприйняття східних мов, їм розповідали про казкові багатства Сходу. Важливо, що сплеск інтересу до Сходу відбувався майже при повній відсутності кваліфікованих спеціалістів (а звідки їм було взятись), навчально-методичної літератури, якісно розроблених навчальних планів і програм. Невипадково, що в більшості учбових закладів не вдалося досягнути успішних результатів, якщо брати за критерій рівень знань студентів, а не комерційні здобутки. Втім, фахівцям добре відомо, що в деяких навчальних закладах фактично все звелось до професійно організованої реклами та збору коштів за навчання та.

Але з часом керівники державних вузів пересвідчилися, що це престижно і тут можна заробити гроші. Правда, їхнє небажання приділяти необхідну увагу цій важливій справі разом з поганими умовами праці викладачів не дозволили досягнути серйозних зрушень. Більше того, значна кількість розчарованих викладачів перейшла до недержавних вузів. Традиція, яка ось-ось почала закладатися, була перервана. Що ж буде далі? Зрозуміло, що найближчими роками число випускників вузів, що

вивчали східні мови різко збільшиться (їх буде значно більше реальної потреби), проте рівень їхньої підготовки в середньому залишиться невисоким, тобто відбудеться певна "девальвація" цієї спеціальності в очах тих, хто очікував швидкого і легкого заробітку. Разом з тим, не можна не помічати й того, що були й успішні спроби. Як

приклад вдалого регіонального проекту в галузі сходознавства слід згадати Краматорський економіко-гуманітарний інститут, де наголос був зроблений на підготовку спеціалістів для Донбасу. Є і інші приклади.

Але проблем все ще значно більше, ніж успіхів. Одна з таких проблем полягає в тому, що тепер підготовка фахівців-сходознавців здійснюється виключно за спеціальністю "філологія". Однак, слід зазначити, що хоча знання східної мови є абсолютно необхідною умовою підготовки, на порядку денному постає підготовка сходознавця-економіста, сходознавця-юриста, сходознавця-міжнародника. І тут ми стикаємось з проблемою, яку складно розв'язати власними силами. Дійсно, з одного боку на підготовку економіста потрібна значна кількість годин, з іншого боку - на вивчення східної мови теж потрібно ніяк не менше.

### **Здається глухий кут. Де ж вихід?**

А він вже вигаданий давно до нас. Секрет в тому, щоб здійснювати підготовку сходознавців за окремим навчальним планом, який має бути синтетичним. І за яким вже давно здійснюється підготовка сходознавців відповідного профілю за кордоном. Так, вчитись за таким фахом дуже непросто, але іншого виходу нема.

Підготовка таких спеціалістів не може бути масовою справою. Таких фахівців виготовляють, як штучний продукт, і це треба добре затишити.

Багато з проблем, про які згадувалося, можна було б легше вирішувати, якщо б вдалося створити єдиний координаційний центр українсько-китайського співробітництва. Хотів би пояснити цю думку. Мова не йде про якусь директивну установу, навпаки, йдеться про дорадчу, консультаційну структуру. Досвід свідчить, що в державних установах досі нічого подібного не існує. Такий механізм, на нашу думку, можна було б створити на базі Товариства дружби "Україна-Китай". Тут сконцентровані кваліфіковані фахівці, встановлені зв'язки з китайськими колегами. Безумовно, це лише крок у правильному напрямку, але крок дуже важливий.

Які ж висновки можна зробити з усього цього?

Україна має перейти на нову, світову систему координат, відмовившись від необхідності вибору між Заходом і Росією, звертаючи більше уваги Китаю, а також іншим азіатським країнам.

Позитивний досвід, набутий Китаєм в галузі суспільно-політичного реформування, в українському суспільстві поки що недооцінений відповідним чином; його треба ретельно вивчати, використовуючи позитивні елементи в процесі внутрішніх перетворень.

Необхідно терміново розпочати підготовку кадрів для роботи на цьому вкрай важливому напрямку державотворення.

Конфуцій казав: "У Піднебесній не буває складних справ, потрібні лише достойні люди".